

„Mint gyökér a szikkadt földből” – kiállítás a Ráday Gyűjteményben a Dunamelléki Református Egyházkerület történelmi örökségéről

A 2027. január végéig megtekinthető időszak kiállítás két részből áll: a földszinti része egy átfogóbb egyháztörténelmi tárlat, az alsó szinten pedig a dunamelléki gyülekezetek által kölcsönadott tárgyak a múlt szakrai tereit és a személyes történeteket idézik fel. A kiállítás az egyházkerület jubileumi emlékévének programjaiba illeszkedik, amelyek a 450 éve tartott hercegszöllősi zsinat, az ott elfogadott kánonok kihirdetése és az egyházkerület megalakulása előtt tiszteleg.

A kiállításra érkezőket a kemsei szószékkorona fogadja, amely alatt a pomázi szószék márványba vésett verssorai olvashatóak: „*Ez Hely Isten' Háza, Menyország' Kapuja...*” Mindezzel utalva arra, hogy a Ráday Gyűjtemény is, és az időszak kiállítás is, az a hely kíván lenni, ahol Isten élő Igéjéről tehetünk hitvallást.

Arra nem vállalkozhattunk, hogy a teljesség igényével mutassuk be Dunamellék múltját, inkább a jelentős fordulópontokra koncentráltunk. Ezekben az összekötő szál, hogy – miképpen a kopár, letarolt földből is újra kisarjad a gyökér – az egyház története is a kríziseket követő megújulások története. A kiállítás első egységei a kezdetekről szólnak.

A 16. század történelmünk egyik legnehezebb korszaka volt. A mohácsi megsemmisítő csatavesztést követően belső hatalmi harcok is gyengítették az országot. A középső rész – Dunamellék – tartós hadszíntérre vált, ami rendkívüli terheket, állandó fenyegetettséget és teljes kiszolgáltatottságot jelentett az itt élők számára. Ebben a helyzetben, a Wittenbergből hazatérő diákok révén jelent meg a reformáció. Dunamellék első nagy hatású reformátora a még inkább evangélikusnak tekinthető Sztárai Mihály (1500–c.1575) volt, aki Baranyában és Szlavóniában 120 gyülekezetet hozott létre, és 1553-ban megszervezte a baranyai szuperintendenciát (püspökséget). Még életében váltotta őt mind a püspökségben, mind az egyházszervezői munkában Szegedi Kis István (1505–1572), aki 1558 után a kálvini irányt követte.

Az egyháztörténeti kiállítás központi tárlója kiemeli a *Hercegszöllősi Kánonok* unikum példányát, mellette látható az ún. Sztárai kehely – amely jóval a reformáció előtt készült és katolikus használatból került át a református úrvacsorai használatba – és az OSZK-ból kölcsönzött *Baranyai Kánonok* (a hercegszöllősinek mintául szolgáló előzmény) kézirata.

1576-ban Veresmarti Illés püspök Hercegszöllőstre hívott össze zsinatot. Az ott elfogadott, magyar és latin nyelven szövegezett, a rákövetkező évben Pápán kinyomtatott *Hercegszöllősi Kánonok* szabálygyűjteménye attól különleges dokumentum, hogy ez az első zsinat (hivatalos testület) által szentesített, református egyházalkotmány. Nemcsak Baranya és régiója, hanem idővel a teljes magyar reformátusság is átvette vagy beépítette saját egyházkerületi kánonjába, és egészen a 18. század végéig meghatározta az egyházi struktúrát. A *Hercegszöllősi Kánonok* 46 cikkelye konfesszionális tételekkel kezdődik: egyedül Istennek kell engedelmeskednünk, aki az egyetlen igaz Isten; és egylényegű létező a Szentháromságban.

Ezután az egyházkormányzat alapelemeivel és a korabeli egyházszervezet rögzítésével folytatódnak a cikelyek. Nagy részük a lelkipásztorok számára fogalmaz meg szabályt és kötelezettséget: a hivatás viselésére, a méltó magatartásra, az istentiszteleti rendre (a keresztség és az úrvacsora kiszolgáltatásának módjára) vonatkozó előírásokat. A hívek közössége számára adott szabályok között akad olyan, ami ma már meghaladottnak tekinthető – például a tánc tilalma; a szombati, vasárnapi és hétfői esküvő tilalma; a nők papi hivatalának tilalma – összességében azonban ezek az előírások olyan mértékletes, békességet és testvéri közösséget célzó modellt adnak elénk, amely nem veszített érvényéből.

Szintén a kezdeteket idézik a kiállított úrasztali terítők, amelyek a történelmi kulturális kölcsönhatásokról is vallanak: a himzésekben és a keresztelőkancsokban megjelenik a török formavilág – anélkül, hogy ez a szakrális funkciót bármilyen mértékben is érintette volna.

A kiállítás másik nagy egységében láthatóak a reformáció első évszázadainak jelentős kötetei (például a Vizsolyi Biblia, Szegedi Kis István teológiai összegzése, Kálvin *Institutioja*, a Dunamelléki Református Egyházkerület első fennmaradt jegyzőkönyve 1626-tól kezdődően). A nyomtatott kötetek nagy része a Ráday család könyvtárából való, de például Tolnai Beke Mihály *Album amicorum*a, azaz heidelbergi peregrinációs emlékkönyve (1591–1596) a Kecskeméti Református Egyházközség Könyvtára és Levéltárának példánya.

A hódoltságot korát követő 18. század ismét nehéz időket hozott. Az 1731-ben kiadott *Carolina Resolutio* erősen korlátozta a protestáns egyházak autonómiáját – a rendelkezések célja egyértelműen a protestánsok visszaszorítása, és a katolicizmus domináns helyzetbe emelése volt. Vallásgyakorlat csak kijelölt településeken volt engedélyezett, a lelkészek a helyi katolikus eszerek ellenőrzése alá kerültek. A vegyes házasságok, a dekrétális eskü, a cenzúra, a templomok használata és sok más egyéb kérdés konfliktusokat szült. Mivel a protestáns egyházak vezetőivel az udvar nem tárgyalt, patrónus világi gondnokok (főgondnokok, kurátorok) látták el egyházuk képviselését. Dunamelléken a Ráday család tagjai (Ráday Pál, Ráday Gedeon, Ráday II. Gedeon) nemzedékeken át töltötték be ezt a szerepet, hozzájuk futottak be a legkülönbözőbb panaszok és segélykérések az egyes gyülekezetekből. A műemlékkönyvtár nagy tárlójában nagy mennyiségben láthatók ezek a dokumentumok. Ezt a korszakot II. József Türelmi Rendelete zárta le 1781-ben, nagyrészt visszaadva az evangélikusok, a reformátusok és a görögkeletiek vallásgyakorlásának szabadságát.

Ezt követően felgyorsult a protestáns egyházak önszerveződése és intézményrendszerük kiépülése. A rendelet utáni évtizedekben mindenütt, így Dunamellék-szerte is megindult az engedélyezett templomok építése. Ekkor kezdődött az a folyamat is, amelynek eredményeként Pest nemcsak az ország fővárosává, hanem a Dunamelléki Református Egyházkerület központjává is vált. Itt előbb magát a közösséget kellett megszervezni, s azt követően 1801-től indult meg az akkori Széna (ma Kálvin) téri templom építése. Egy kiállított látványterven láthatjuk, hogy milyen lett volna, ha az eredetileg tervezett kéttornyú formában épül meg. A kiállítás megemlékezik a korszak nagy püspökeiről, Báthori Gáborról és még inkább Török Pálról, akinek palástja és térdeplőzsámolya is megtekinthető – az ő életművéhez kapcsolódik a budapesti Teológiai Akadémia létrejötte, a Ráday könyvtár megvásárlása, a Bethesda és más intézmények megalapítása.

A 20. század ismét a nehéz időket hozta el – kiállításunkban egy első és egy második világháborús, ún. „hadifogoly” Biblia és kéziratok prédikációskönyv idézi fel a hadifogságban is hűségesen szolgálni próbáló lelkesek emlékét. A kiállítást egy nagy tabló zárja a rendszerváltás óta épült dunamelléki református templomok listájával és fotóival – a szikkadt földből ismét sarjad a gyökér, azoknak a gyülekezeti közösségeknek köszönhetően, akik az építkezések mögött állnak.

Van egyháztörténetünk, és vannak történeteink, ezért is hívtuk meg a kiállítás második részében azokat a gyülekezeteket, amelyek erre készek voltak és megosztották velünk nemcsak a tárgyaikat, hanem a tárgyaikhoz kapcsolódó történeteiket is. Tárgyak, amelyek méltónak találtattak a megőrzésre, sok esetben akkor is, ha nem muzeális értéket képviselnek. Ezek lehetnek kopottak, sérültek, lehetnek akár nemesféműből, akár értéktelennek tűnő anyagból; érkezhetnek hozzánk az elmúlás romjai közül, hiszen sok esetben ezzel is találkozunk a gyűjtés során a múzeum munkatársai. Mindennek az volt a célja, hogy az egyházkerület gyülekezetei részesei lehessenek ez által is a közös múltnak, és örömük legyen abban, hogy a saját történetüket megosztják a látogatókkal.

Az 1913-ban lebontott kemsei templom megmaradt tárgyai a Néprajzi Múzeumból kerültek kölcsönzésre. A pápai Pannonia Reformata múzeumból érkezett nemeskei karzatmellvédek és templomajtó pedig a „népi mennyországunk” is nevezett festett baranyai templomok világát mutatja be. A régi templompadok – legyenek azok akár a megégett laskói padok – nagy része már lebontásra került, de mindig emlékeztetnek az előző nemzedékek hűségére. Egyházládák, különböző perselyek mesélik évszázadok mindennapjait a gyülekezeteink életéről. Ilyen például a hévizgyörki egyházláda, amelynek történetét Volunter Anett, a gyülekezet tagja alaposan kikutatta az iratanyagban.

Megcsodálható a decsi gyülekezet két 18. századi festett egyházládája is. A Dab-Dömsödi gyülekezet 19. századi ládája különleges zárszerkezetével hívja fel magára a látogató figyelmét, és a templom falán nem olyan régen megtalált templomépítési dokumentum említi a Ráday családot (mint a falu földbirtokosait).

A Kálvin téri gyülekezet a Török Pál püspökhöz is kapcsolódó különleges vasládájáról anekdotát is őriz a gyülekezet, amely a teológia alapításának korát idézi fel: *„Pénzkezelési szabályok hozattak, egyszersmind elhatározott, hogy egy erős vasláda szereztessék a pénz- és okmányok őrizésére 3 kulccsal, melyek egyike a lelkésznél, másika a gondnoknál, harmadika a pénztárnoknál álljon... Szerzettek is ily ládát pár év múlva sok utánjárással 40 frtéért.”¹*

A Kálvin téri gyülekezet ládájához egy különösen kedves anekdota kapcsolódik, amelyet a nemrég elhunyt Ritoók Zsigmond professzor úrtól hallottam, aki a Kálvin téri gyülekezet gondnoka is volt hosszú ideig. Török Pál² minden erejével és tudásával küzdött a református oktatásügyért. Küzdött a Pesten létesítendő teológiáért is, de az anyagi feltételek még nem voltak adottak a komolyabb lépéshez. Egy alkalommal a gyülekezet elöljárói nagyon lehangoltak voltak, amikor Török Pál újra előhozta ezt a kérdést.

Hát nincs pénz! – mondták.

Hát mi az, ami itt van mögöttem? – mutatott Török Pál a nagy vasládára.

Pénzes láda – mondták az elöljárók.

Hát akkor mitől félnek, miért hitetlenkednek?

Állítólag ekkor még egy árva fillér sem volt a ládában. A teológiai oktatás végül megindult 1855-ben, ami sokak adakozása révén valósulhatott meg.

Láthatóak egy tárlóban Ablonczy Dániel és a felesége kézzel faragott bábjai, amelyeket a gyermekmunkában használtak, de azok az igés táblák is, amelyek az 50-es, 60-as években nem hiányozhattak otthonaink faláról. A Baranyai Egyházmegye gyűjteményéből olyan klenódiumok kerültek kiállításra, amelyeket egykor a ma már szinte alig élő gyülekezetek templomaiban használtak. Ezeknek a tárgyaknak megrázó ereje van.

A nagykőrösi és a bogyszlói gyülekezet féltve őrzött régi úrasztali terítőit (1726, 1734) küldte el a kiállításra, sok más különleges tárggyal együtt. Végül az elmúlt évszázadok gazdag anyagából megérkezünk a mába, a legmodernebb ezüst–arany úrvacsorai kehelyig és tálig, amelyet egy család készíttetett két lelkész-nemzedéknyi elődje emlékére. Mindez ösztönözze életünket arra, hogy váljék majd egyszer megőrzendő értéké a mi történetünk is, nemzedékről nemzedékre!

A kiállítás 2027. január 30-ig látogatható a Ráday Gyűjtemény Bibliamúzeumában és Könyvtárában.

DR. BEREZ ÁGNES

Dunamelléki Református Egyházkerület
Ráday Gyűjteménye

TIMÁR GABRIELLA

Dunamelléki Református Egyházkerület
Ráday Gyűjteménye – Bibliamúzeum

Fotó: Füle Tamás, Ágoston István

¹ FARKAS József, *A Pesti Református Egyház 101 éves története*, Kecskemét, 1898. 103.

² Török Pál református lelkész, 1860-tól a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke 1883-ig.